

40. Nihâlî'nin Kanunî'ye sunduğu Mekke-i Mükerrerme vasfındaki arz-ı hâlî**Halil BATUR¹****APA:** Batur, H. (2022). Nihâlî'nin Kanunî'ye sunduğu Mekke-i Mükerrerme vasfındaki arz-ı hâlî. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (30), 644-660. DOI: 10.29000/rumelide.1193048.**Öz**

Mecmûalar, üzerinde birçok çalışma yapılmasıyla son yıllarda değeri daha iyi anlaşılan, edebiyat tarihi açısından büyük bir öneme sahip eserlerdir. Mecmûalar vasıtasıyla eserleri üzerinde çalışma yapılan şairlerin divanlarında bulunmayan şiirlerine, tezkirelerde adı geçmeyen pek çok şaire ve divanların farklı nüshalarının varlığına dair bilgi edinebilmekteyiz. Ayrıca hayatta iken divan tertip edememiş kimi şairlerin şiirleri, mecmûalardan derlenerek dağınık hâldeki şiirler toplanarak divan tertip edilebilmektedir. Divan edebiyatı, edebî türler bakımından oldukça zengin bir edebiyattır. Bu türlerden biri de arz-ı hâllerdir. Edebî bir tür olarak arz-ı hâl, şairin belli bir makamda bulunan ve kendisine iyilik ve ihsanda bulanabilecek bir kişiye, içinde bulunduğu durumu arz ettiği, çeşitli taleplerde bulunduğu ya da şikâyetlerini dile getirdiği manzum ya da mensur eserlerdir. Arz-ı hâller genellikle mensur olarak yazılmakla birlikte divanların içerisinde kaside, küçük mesnevi ya da kıt'a gibi nazım şekilleriyle yazılmış manzum arz-ı hâller de vardır. Arz-ı hâl türünün örneklerinden birini de XVI. yüzyılda yaşayan ve Nihâlî mahlasına sahip bir şair yazmıştır. Nihâlî'nin arz-ı hâl türünde kaleme aldığı şiiri, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde NEKTYO3563 demirbaş numarasıyla kayıtlı mecmûanın içerisinde yer almaktadır. Kaside nazım şekli ile yazılan şiirin ilk bölümü şehir şiirleri türünde kaleme alınmış olup bu bölümde şair Mekke-i Mükerrerme'yi çeşitli yönleri ile ele alıp methetmiştir. Kasidenin ikinci bölümünde dönemin padişahı Kanunî Sultan Süleyman methedilmiş ve ardından ona arz-ı hâl sunulmuştur. Çalışmamızda Nihâlî'nin arz-ı hâl türünde yazdığı manzumesi, şekil ve muhteva bakımından incelenmiş, çalışmanın sonuna arz-ı hâl'in çeviri yazılı metni eklenerek divan edebiyatı sahasındaki çalışmalara katkı sağlanmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Arz-ı hâl, şehir şiiri, methiye, Nihâlî.**Nihâlî's petition to Kanunî to undertake a pilgrimage to Mecca, in which he praises the holy city****Abstract**

Mecmuas or pamphlets, treatises or journals, written in poetic or prose form, are works that have been better understood in recent years thanks to numerous studies and are of great importance in the history of literature. We can gather information about the poets whose works we are analysing that are not included in their diwans by consulting the mecmuas, from which we also learn that there are various copies of many poets and diwans whose names are not mentioned in the tezkires (memoranda). Furthermore, the poems of some poets who could not organise a diwan during their lifetime can be compiled from the mecmuas and poems collected in scattered form to organise diwans. Diwan literature is very rich in terms of literary genres, one of which is known as arz-ı hâl (petition). As a literary genre, it refers to a poetic or prose work in which the poet describes his

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Batman Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Türk İslam Edebiyatı ve İslam Sanatları ABD (Batman/Türkiye), halilbaturr@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-7742-6339 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 21.09.2022-kabul tarihi: 20.10.2022; DOI: 10.29000/rumelide.1193048]

situation, makes various requests or addresses his complaints to a person who is in a certain position and can do the poet a favour or help him. Although these petitions are usually written in prose, one can also find some that are written in verse, for example as panegyric, small masnawi or stanza in diwans. One of the examples of this genre was written by a poet who lived in the 16th century and bore the pseudonym Nihâlî. The poem in question is registered in the mecmua with inventory number NEKTYO3563 in the Rare Works Library of Istanbul University. The first part of the poem, written in panegyric verse, was composed in the genre of city poems. In this part, the poet discusses and praises the holy city of Mecca with its various aspects. In the second part of the panegyric, the then Sultan Suleiman the Magnificent is praised and then the request for pilgrimage is made. In our study, we have analysed Nihali's poem, which is written in the style of a petition, both in terms of its form and content. In addition, we have endeavoured to contribute to research in the field of diwan literature by including the translated text of the petition at the end of our study.

Keywords: petition, city poetry, panegyric, Nihâlî.

Giriş

Divan edebiyatında, üzerinde çalışma yürütülen ve çok tanınmamış herhangi bir şair ile ilgili bilgi edinmek oldukça zordur. Bu konuda bilgi edinmek için başvuru tezkirelerde bu tür şairler ile ilgili ya hiç bilgi bulunmamakta ya da çok sınırlı bilgiler yer almaktadır. Şiirleri bir dîvân teşkil etmeyecek kadar az olan, dîvânının nüshaları çok intişar etmeyen ya da tezkire veya mecmûalarda sadece birkaç şiirinden örnekler kalmış bir şairi, eldeki sınırlı bilgiler ile tam olarak belirlemek oldukça güçtür. Bilgiler azaldıkça asırlardır birçok şairin kullandığı bir mahlasın sahipleri arasında farklılığı bulmak ve söz konusu şairleri birbirinden ayırt etmek de o derece zorlaşmaktadır.

Üzerinde çalışma yaptığımız ve XVI. asırda yaşadığı bilinen Nihâlî de yukarıda bahsedilen şairlerden biridir. Bu çalışmada ele alacağımız manzume, arz-ı hâl türünde yazılmış 60 beyitlik bir kasidedir. Manzumenin başlığında şiirin Mevlâna Nihâlî'ye ait olduğu belirtilmiştir. Ayrıca kasidenin 51. beytinde “*Nihâlî*” mahlası kullanılmıştır. Çalışmamızda öncelikle “*Kaşîde-i Mevlânâ Nihâlî Der-Vaşf-ı Mekke Şerrefhallâh*” başlığını taşıyan manzumenin şairini tespit yolunda değerlendirmelere yer verilmiştir. Sonrasında şiir, şekil ve muhteva açısından tahlil edilmiş, çalışmanın sonuna manzumenin çeviri yazılı metni ilave edilmiştir.

1. Nihâlî mahlaslı şairler

Türk edebiyatına dair biyografik ve bibliyografik kaynaklar ile en güncel ve temel verilerin derlendiği TEİS (Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü)² incelendiğinde “*Nihâlî*” mahlasını kullanan 6 şair ile ilgili bilgi olduğu görülmektedir (İpekten vd. 1988, s. 340-341). Bu şairlerden biri XV. yüzyılda, biri XIX. yüzyılda, iki tanesi XVI. yüzyılda, iki tanesi de XVIII. yüzyılda yaşamıştır. Üzerinde çalıştığımız manzume, Kanunî Sultan Süleyman'a yazılan bir arz-ı hâl olduğundan söz konusu manzumenin şairi, XVI. yüzyılda yaşamış iki şairden biri olacaktır.

XVI. yüzyılda yaşamış olup edebiyat kaynaklarında hakkında bilgi bulunan Nihâlî mahlaslı şairlerden ilki Cafer Çelebi'dir. Bursa'da doğan şair İstanbul'da Murad Paşa Medreselerinde müderrislik yapmış, sonrasında Galata kadısı olmuştur. Bu görevdeyken uzlete çekilerek tasavvufa yönelmiştir. Nihâlî, dönemin ileri gelen devlet adamlarını eleştirdiği için sık sık yaptığı görevlerinden azledilmiştir. İçkiye

² <http://teis.yesevi.edu.tr/arama>. Erişim Tarihi: 05.06.2022.

olan düşkünlüğü nedeniyle hayatının sonlarına doğru ellerinde ve ayaklarında sorunlar oluşan şair, 949/1542 yılında ölmüştür. Şiirlerinde hicve ve hezliyata ağırlık veren şairin kendine özgü üslubu vardır. Bu yönüyle yaşadığı dönemde adından söz ettiren Nihâlî'nin şiirleri, sadeliğiyle ön plana çıkmış olup tasannudan uzak bir tarzda kaleme alınmıştır. Şiirlerin çoğu muhtelif zanaatkarlar hakkında yazılmıştır. Kaynaklarda Nihâlî Cafer Çelebi'nin herhangi bir eserinin varlığından bahsedilmemektedir (Kaplan, 2020; Kılıç 2010: 911; İsen 1998: 159-160; Sungurhan, 2017: 385).

Nihâlî mahlasını kullanan ve XVI. yüzyılda yaşamış diğer şairin asıl adı ise Mehmed olup Rumeli kadılarında Vekil Sinan Efendi'nin oğlu olduğundan Vekil Sinan-zâde Mehmed Nihâlî Efendi olarak tanındı. Edirne Beylerbeyi Medresesinde müderrislik yapan şair, 1593'te Bostan-zâde Sunullah Efendi'nin huzurunda yapılan sınavda başarılı olarak Ali Paşa-yı Cedide'ye terfi etmiş, daha sonra Sunullah Efendi tarafından bu görevinden azledilmiştir. Edirne Beylerbeyi Medresesinde müderrislik yaptıktan sonra sırasıyla Kalenderhâne, Sahn, Sultan Selim-i Kadim ve Süleymaniye medreselerinde müderrislik yapmış, önce Şam kadılığına, sonrasında da 1612'de kendi isteğiyle Edirne kadılığına getirilmiştir. Son olarak 1617'de İstanbul kadılığı yapan Mehmed Nihâlî Efendi, 5 Muharrem 1027/2 Ocak 1618'de vefat etmiştir. Zamanının tanınmış bilginlerinden olan Nihâlî, Sicill-i Osmanî'ye göre âlim, şair, fazıl, zarif, âli-himmet bir kişi idi. Herhangi bir eseri olduğuna dair elimizde bir bilgi bulunmamaktadır (Kesik, 2020; Özcan 1989: 61; Akbayar, 1996: 1255).

Üzerinde durduğumuz her iki şairin de şiir ile ilgilendikleri sabit olmakla beraber elimizde kendilerine ait eserlere dair bilgi bulunmadığından söz konusu manzumenin hangi şaire ait olduğunu net olarak söyleme imkânımız bulunmamaktadır. Ancak yukarıda XVI. yüzyılda yaşamış ve *Nihâlî* mahlasını kullanan iki şairin hayatları incelendiğinde tarihsel olarak Kanunî Sultan Süleyman'a bir arz-ı hâl yazıp hacca gitme talebini ifade eden Nihâlî'nin, Cafer Çelebi olma ihtimalinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Kanunî, hükümdarlık görevine 1520'de gelmiş ve 1566'da vefat etmiştir. Cafer Çelebi 1542'de, Mehmed Nihâlî Efendi ise 1618'de vefat etmiştir. Dolayısıyla İstanbul'da Murad Paşa Medreselerinde müderrislik yapan, sonrasında Galata kadılığı yapmış Cafer Çelebi'nin, yaşı ve öldüğü tarih dikkate alındığında hükümdardan böyle bir talepte bulunmuş olması daha muhtemel görünmektedir.

2. Nihâlî'nin Kanunî'ye sunduğu Mekke-i Mükerrerme vafındaki arz-ı hâlî

Nihâlî'nin kasidesi, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde NEKTYO3563 demirbaş numarasıyla kayıtlı mecmûanın 121a-123a varakları arasında bulunmaktadır. Çalışmamıza konu olan kasidenin yer aldığı mecmûa, muhteva ve edebî türler bakımından oldukça zengin bir içeriğe sahiptir. Mecmûanın 3b-18a yaprakları arasında XVI. yüzyıl şairlerinden Kâdı Mevlânâ Hasan Dîvânî yer almaktadır (Doğan, 2022: 43). Hasan Dîvânî'nin yer aldığı varakların derkenarlarında ve sonrasındaki varaklarda Sâî, Ârif/Ârifî, Bahârî, Yümnî, Ulvî, Fevrî, Emîr/Emîrî, Bâkî, Mîrek Tabîb, Sabûhî, Nahîfî, Deli Birâder, Âgehî, Figânî, Ahmed Paşa, Nihâlî, Latîfî, Seyfî, İşretî, Mevlânâ Nihânî (Elif-nâme), Mesîhî, Âşık Çelebi, Enverî, Hayâlî, Zâtî, Vahîdî, Ubeydî, Ahmedî, Seyrânî, Hâverî, İshâk Çelebi, Rahîkî, Üsküdarlı Aşkî, Fazlî, Şemsî-i Tebrîzî, Hâfız, Necâtî, Helâkî, Âhî, Huffî/Haffî, Revânî, Gubârî, Sürûrî, Sun'î, Fakîrî, Sücûdî, Tâlî'î, Selmân, Ferruhî, Rahmî, Ümmî Kemâl, Rızâyî (Baba Efendi), Ârifî, Sarıca Kemâl, Celîlî, Zarîfî, Çâkerî, Nigârî, Selîkî, Beyânî, Yetîm, Fikrî, Hakîmî, Lâmi'î, Sadrî, Kâmî, Sehî Beg, Câmî-i Rûmî, Zuhûrî-i Manastırî, Belîgî, Ayânî, Vahyî, Remzî, Hâtîfî, Şâh Tahmâs, Sun'î Dede, Sa'yî, Refîkî, Emîr-i Semerkandî gibi şairlerin manzumelerinden örnekler yer almaktadır. Ayrıca mecmûada Kanunî Sultan Süleyman ve Yavuz Sultan Selim gibi padişahların manzumeleri de kaydedilmiştir. Bununla beraber mecmûanın farklı sayfalarında Farsça ve Arapça şiir örnekleri, dinî meselelerin konu

edildiği nesir parçaları ile ihtilaçnâme cetvellerinin kaydedildiği de görülmektedir. Mecmûada manzumeleri yer alan ve yukarıda isimleri/mahlasları verilen şairlere dikkat edildiğinde bahse konu şairlerin çoğunun XVI. yüzyılda yaşadığı görülmektedir. Bu durum elimizdeki mecmûanın en geç XVI. yüzyılın sonlarında derlenmiş olduğuna işaret etmektedir. Mecmûayı değerli kılan bir diğer husus da şiirleri verilen şairler hakkında birtakım biyografik bilgilerin de nakledilmesidir. Nitekim bazı şairlerin çalıştıkları yer ve mesleklerine (Latîfi: kâtib-i mahzen-i tershâne; Seyfî: ez-şâkirdân-ı hazîne-i âmire; Fazlî: ez-defterdâr-ı sâbık; Emîr: nakîbü'l-eşrâf vb.) bazı şairlerin ise doğdukları yahut yaşadıkları yerlere (Şemsî-i Tebrîzî, Aşkî-i Üsküdârî, Emîr-i Semerkandî, Zuhûrî-i Manastrî vb.) atıf yapıldığı dikkat çeker. Ayrıca Celîlî'den şiir örneklerinin alındığı sayfalarda bahse konu manzumelerin Celîlî'nin *Leylâ ve Mecnûn* ile *Hazân-nâme* adlı mesnevilerinden alındığının özellikle vurgulanması da dikkat çekicidir.

2.1. Kasidenin şekil özellikleri

Nihâlî'nin arz-ı hâl türünde yazdığı manzume, 60 beyitlik bir kasidedir. Kasidede divan şiiri kaside geleneğinde tam bir kasidede bulunması gereken “*nesib/teşbib, girizgâh, medhiye, tegazzül, fahriye, dua*” bölümlerinin tamamı bulunmamaktadır. Bu noktadan kasidenin 1-25. beyitleri nesib/teşbib, 26-40. beyitleri methiye, 41-57. beyitleri arz-ı hâl, 58-60. beyitler ise dua bölümü olarak değerlendirilebilir. Manzume, “*Kaşîde-i Mevlânâ Nihâlî Der-Vaşf-ı Mekke Şerrefehallâh*” başlığını taşımaktadır. Başlıkta “*şüirin nazım şekline, şairine ve muhtevasına*” göndermeler yapıldığı görülmektedir. Şair için başlıkta “*Mevlânâ*” sıfatı kullanılmıştır.

Nihâlî'nin Kanunî'den isteği Mekke-i Mükerrerme'ye gitmek, hac farızasını yerine getirmektir. Şair, başlıkta arz-ı hâliyle ilişkili olarak kasidesinde Mekke-i Mükerrerme'yi methedeceğini de zikretmiştir. Kaside, aruzun “*fe' ilâtün mefâ' ilün fe' ilün*” kalıbı ile yazılmıştır. Kasidede görülen birkaç vezin tasarrufu ve kusuru dışında Nihâlî, aruz veznini kullanmada başarılıdır. Redifin bulunmadığı kasidede aşağıda görüldüğü gibi mürdef kafiye kullanılmıştır. Kafiye-i mürdefe; revî harfinden önce uzun ünlülerin yani “*elij, vav ve ye*”nin bulunduğu kafiye türüdür.

Dîde-i 'aqlumı 'inâyet-i **yâr**

Ḥ'âb-ı ğâfletden eyledi **bî-dâr** (b. 1)

2.2. Kasidenin muhteva özellikleri

Nihâlî'nin 60 beyitlik kasidesi muhteva olarak “*şehir şiiri, methiye, arz-ı hâl ve dua*” olmak üzere dört başlıkta incelenebilir.

2.2.1. Şehir şiiri

Klasik Türk edebiyatında bir mekânı konu alan önemli türlerden biri de şehir şiirleridir. Şehir şiirlerinin muhtevası çoğunlukla “*methiye, hicviye ve mersiye*”dir. Bu muhtevalar içerisinde ise en yaygın olanı methiyedir. Şehir methiyelerinde söz konusu mekânın “*bahçe, çimenlik, deniz ve deniz kıyıları, dağlar, kuş yatakları, hava, su, taşlar, toprak...*” gibi tabii güzelliklerinin tasvir edilmesinin yanı sıra şehirdeki “*kale, hisar, cami, havuz, saray, kaphca*” gibi mimari yapıların da tasvir edilerek övüldüğü görülür. Ayrıca şehirde ikamet eden “*selvi boylu ve beyaz tenli güzeller, âlimler, şairler, dini kişilikler, ârifler, fâzillar*” da şehir methiyelerinde karşımıza çıkar.

Şehir şiirlerinde bir şehrin veya yerleşim yerinin kendine has bir özelliğini veya meşhur bir yönünü ele alan şiirler de vardır (Batislam, 2009: 485; Yıldız, 2021: 2149).

Nihâlî'nin kasidesinin nesip bölümü Mekke-i Mükerrerme'yi konu almaktadır. Şair, yârin inayetiyle gaflet uykusundan uyanmış, akıl gözünü açmış ve cihana can gözüyle bakmıştır. Artık gönül kuşu kanatlanmış ve hiç kimsenin reddedilmediği, gece gündüz herkese açık olan o kutlu mekânı arzulamıştır. Gönül kuşunun bu mübarek yeri istemesinin sebebi ise gönül evinin aydınlanmış olması ve mağfîret nuru ile nurlanmasıdır. Nihâlî, şehir şiirine bu ifadelerle başladıktan sonra Mekke-i Mükerrerme'yi ve aslında Mekke'ye şeref veren Kâbe'yi övmeye başlar. Şair, her tarafı nur ve rahmet ile dolu olan Mekke'yi ve Kâbe'yi cennete benzetir. Oradaki pınarlar da cennetteki Kevser Irmağı gibidir. Halis altın olan Kâbe oluşu ise aslında rahmet nurudur:

Nâvdânı durur zer-i hâlîş

Oldı zîrâ ki nûr-ı rahmet-i yâr (b. 9)

Her maķâmı menâf-ı rahmet olup

Minberi oldı mehbit-i envâr (b. 10)

Bâĝ-ı cennetdür ol harîm-i harem

Âb-ı kevşerdür ol haremde bîñâr (b. 11)

Nihâlî, Kâbe'deki "Hacerü'l-esved" i de bir beyitte konu alır. Bu siyah taş, basiret sahibi kişilerin gözlerinin nurudur. Şaire göre "Harem" Müslümanlar için sağlam bir sığınak yeridir. Kâbe'nin en önemli özelliklerinden biri de tüm Müslümanlar için "kıble" olmasıdır. Nihâlî'nin bir benzetmesi ise şöyledir: Hz. Muhammed (asm), Mekke-i Mükerrerme, dört halife ise dört minare gibidir. Allah'ın evi olan Kâbe'yi tavaf etmek cennet vesilesidir. Bu sevabın neticesinde ise Allah'ın cemalini görme vardır:

Ya'ni ol Mekke-i Mükerrerme kim

Ol durur beyt-i Hâzret-i Cebbâr (b. 17)

Hem tavâfı vesîle-i cennet

Hem şevâbı netîcesi dîdâr (b. 19)

Nihâlî şehir şiirinin sonunda bu kutlu ve mübarek topraklarda ölmek ve bu mekâna gömülmek istediğini de belirtir. Ömrünün son demlerini burada geçirmek arzusu içindedir. Böylece Hz. Muhammed'e (asm) komşu olacaktır:

Merve haķķı için şafâm ol kim

İdinem hâk-ı dergehini mezâr (b. 20)

Cânum anda mücâvir ola müdâm

Tâ ki Hâķ ile ola haķķ civâr (b. 22)

Daği şol türbe-i muṭahhara kim

Andadur ḳabr-i seyyidü'l-aḫrâr (b. 23)

2.2.2. Methiye

Nihâlî, şehir şiirinden sonra dönemin padişahı Kanunî Sultan Süleyman methiyesine geçer. Divan şiiri methiye geleneğinde şairler, hâmilelerinin “cömertlik, kahramanlık, adalet, ihsan, kerem, merhamet, feraset, tedbir alma, velayet, zekâ” özelliklerini geleneksel kalıplarla mübalağalı bir tarzda dile getirirler. Methiyelerde *karşılaştırma, benzetme ve üstün görme* münasebetiyle birtakım isimlere yer verildiği sıklıkla görülür (Aydemir, 2004: 410). Nihâlî de Kanunî Sultan Süleyman'ın birçok özelliğini benzetme, mübalağa ve kıyas yolu ile anlatmaya çalışır. Şaire göre “*heybet ve mürüvvet*” Hz. Ali (ra) gibi olan Sultan Süleyman, Hz. Muhammed'in (asm) şeriatının yardımcısıdır:

Ya' nî sulṭân-i dîn Süleymân şâh

Nâşır-ı şer'-i Aḫmed-i muḫtâr (b. 26)

Ol ki heybetdedür 'Alî mânend

Ol mürüvvetde Ḥaydar-ı Kerrâr (b. 27)

Kanunî Sultan Süleyman'ın şiirde vurgulanan vasıflarından biri de cömertliği ve ihsanıdır. Yerdeki döküntüleri toplayan dilenciler bile sultanın cömertlik harmanında zengin olurlar. Sultanın ihsan ve lütuf zülalinden katreler umman, reşhalar ise nehirler hâline gelir:

Ḥırmeni cüdi içre ola ḡanî

Ḥüşc-çîn olsa leşker-i cerrâr (b. 29)

Pâdişâhâ zülâl-i luṭfuñdan

Ḳaṭre 'ummân u reşhalar enhâr (b. 31)

Nihâlî, “*şâh-ı velâyet*” olarak tavsif ettiği sultanın “*siper, kılıç, yay, mızrak ve ok*” gibi savaş aletlerini de benzetmelerle över. Örneğin; Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olan muhteşem ve eşsiz Sultan Süleyman'ın siperi gökyüzü, kılıcı ise Kahhâr olan Allah'ın gaybdan gelen şimşegi gibidir. Sultanın oku öyle bir kuştur ki kanatlandığı zaman düşman kuşlarını avlar:

Siperüñ çarḫ-ı a'zama mânend

Ḳılıcuñ berḳ-ı ḫâṭıf-ı ḳahhâr (b. 34)

Tîrüñ ol murḡdur ki per açsa

Murḡ-ı 'adûdur aña şikâr (b. 36)

Sensin ol şâh-ı velâyet kim

Saîna kâfirdür eyleyen inkâr (b. 39)

2.2.3. Arz-ı hâl

Arz-ı hâl; şairin hâmisine veya memduhuna öncelikle içinde bulunduğu hâli anlattığı ve ardından taleplerini sıraladığı ve şikâyetlerini dile getirdiği manzumelerdir. “*Mensur ‘arz-ı hallerle kıyaslandığında belirli kalıplara uyulmakla beraber manzum ‘arz-ı hâllerde yazarlarının şair olması nedeniyle daha sanath ve etkileyici bir anlatım vardır. Şairler kendi bilgi ve becerileri doğrultusunda anlatmak istediklerini olabildiğince güzel ifadelerle dile getirmeye çalışmışlardır.*” (Batislam, 2008: 216; Yıldız, 2019: 990).

Nihâlî, Sultan Süleyman methiyесinden sonra manzumeyi yazma sebebi olan arz-ı hâline geçer. Öncelikle içinde bulunduğu hâli tasvir eder. Peygamber olan Hz. Süleyman ve karınca olayına da gönderme yaparak kendisini Sultan Süleyman’ın eşliğinde zayıf ve çaresiz bir karınca gibi görür ve sultandan hâline acıyarak kendisine ikramda bulunmasını rica eder:

Ey Süleymân-ı ‘ahd işigününde

Ben za‘îfüm çü mür-ı bî-miğdâr (b. 41)

Қıl keremden bu ben gubâra nazar

Hâk-ı pâyüüne ‘arz-ı hâlüm var (b. 42)

Şair bir gece rüyasında “*ahyâr*” ehlini yani hayırlı ve faziletli kişileri görür. Ahyâr ehli Nihâlî’ye, hazırlıklarını görerek Hicaz’a gitmesini söyler. O anda şaire gaflet uykusu erişir ve uykuya dalar. Bu sefer de rüyasında “*ervâh*” toplanır ve şaire yine kutsal topraklara gitmesini söylerler. Gaflet, sarhoşluk ve hayret içerisinde kalan şaire bu kez Hakk’ın hidayetiyle Hicaz’a gitme işi akla ilham olunur. Sonunda Nihâlî de hacca gitme isteğini şiir vesilesiyle Sutan Süleyman’a arz eder:

Bir gice h̄‘âb-ı vahdet içre iken

Düşde gördüm ki cem‘ olup ahyâr (b. 43)

Тur yarağ ile git Hicâz’e diyü

Uyқudan қıldılar beni bî-dâr (b. 44)

Geh Nihâlî lisân-ı şî‘ rûn ile

Şâha bu hâlî eylegil iş‘âr (b. 51)

Nihâlî, Sultan Süleyman’a hacca gitme isteğini şöyle arz eder: Her yıl surre alayları ile kabileler Hicaz’a gitmektedir. Sultan bu alaylarla yük yük hazineler de göndermektedir. Nihâlî de bu surre alayları ile hacca gitmek istemektedir:

Şâh ihsânı ile her yılda

Düzülür hacc için kıtâr u mehâr (b. 53)

Yük yük altun hazîneden her sâl

Çekilür Mekke'ye nice hur-vâr (b. 54)

Sen daği dut yükün ol işikte

Râh-ı hacca revân ola üstür-vâr (b. 55)

2.2.4. Hatime ve Dua

Nihâli, Sultan Süleyman'a hacca gitme isteğini arz ettikten sonra dua ile kasidesini sonlandırır. Şairin sultana duası ve düşmanlara bedduası şöyledir:

Tâ çemende du'â için her şubđ

Baş açup el getüre serv ü çenâr (b. 58)

Tâ ki 'izz ü 'adû ola menkûl

Devletün şâbit ola hem-çü ğaffâr (b. 59)

Her ki güyed berîn du'â âmîn

Hâceteş yâ İlahî halk-ı ber-âr (b. 60)

3. Çeviri Yazılı Metin

Kaşide-i Mevlânâ Nihâli Der-Vaşf-ı Mekke Şerrefhallâh

fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün

1. Dîde-i 'aqlumı 'inâyet-i yâr
Hûb-ı ğafletden eyledi bî-dâr
2. Cân göziyle cihâna kıldı nazar
Gördüğüm pür-heves bu dâr u diyâr
3. Murğ-ı dil bu kafeşden uçdı revân
Kıldı pervâz ki âşiyânda qarâr
4. Gönlüm ol bâr-gâh kıldı taleb
Ki ola cânum anda ber-hürdâr
5. Redd-i derbân u men'-i hâcibi yok
Hâş u 'âma küşâde leyl ü nehâr
6. Tâ ebed rûşen ide gönlüm evin
Mağfîret nûrî ile ol ğaffâr

7. Dergehi bâb-ı mağfiretdür anuñ
Her ki yüz sürdi kıldı istiğfâr
8. Hâcerü'l-Esved'in sevâdü'l-‘ayn
İde nûr dîde-i ulu'l-ebşâr
9. Nâvdânı durur zer-i hâliş
Oldı zîrâ ki nûr-ı rahmet-i yâr
10. Her maqâmı menâţ-ı rahmet olup
Minberi oldı mehbiţ-i envâr
11. Bâğ-ı cennetdür ol harîm-i harem
Âb-ı kevşerdür ol haremde biñâr
12. Cârü-keş anda gîsû-yı âbdâl
Âb-zen anda dîde-i ebrâr
13. Hem ma‘âşî çerisi def‘i için
Haremîdür anuñ haşîn ü hişâr
14. Hâremi hürmetine oldı anuñ
Maḥrem-i mücrimîne ḥurmet-i nâr
15. Her tarafdan kılurlar aña secde
Ḳıbledür anda her der ü dîvâr
16. Kendü gûyâ resûli Mekki‘dür
Çâr-yâridür o çâr-menâr
17. Ya‘nî ol Mekke-i Mükerreme kim
Ol durur beyt-i Hâzret-i Cebbâr
18. ‘Âşiler cürmine haşirde olur
Örtüsü dâmeni ile settâr
19. Hem tavâfi vesîle-i cennet
Hem şevâbı neticesi dîdâr
20. Merve haḫḫı için şafâm ol kim
İdinem ḫâk-ı dergehini mezâr
21. Ḳâmetüm ḫalkası bigi ḫam olup
‘Ömrüm ol âsitânda bula ḫarâr

22. Cānum anda mücāvır ola müdām
Tā ki Hāğ ile ola hāğğ civār
23. Dağı şol türbe-i muṭahhara kim
Andadur qabr-i seyyidü'l-aḥrār
24. Hūr-ı ' ayn anda hādīm-i perde
Rūḥ-ı qudsīdür anda ḥidmet-kār
25. Umarum işigine yüz süreyüm
Ger mu' in ola ḥazret-i ḥünkār
26. Ya' nī sulṭān-i dīn Süleymān şāh
Nāşır-ı şer' -i Aḥmed-i muḥtār
27. Ol ki heybetdedür ' Alī mānend
Ol mürüvvetde Ḥaydar-ı Kerrār
28. Reşk-dārı durur ḥazīnesinüñ
Bunca encümle günbed-i devvār
29. Ḥırmeni cüdü içre ola ğanī
Ḥūşe-çin olsa leşker-i cerrār
30. Mağz-ı ' ālem buḥūr ile pür olur
Maṭbaḥ-ı ni' metinden irse buḥār
31. Pādişāhā zülāl-i luṭfuñdan
Qatre ' ummān u reşhalar enhār
32. Baḥr-i cüduñdan olamaz qatre
Pür-le'ālī olursa cümle biḥār
33. Sensin ol zıll-i Hāğğ-ı bī-hemtā
Leyse fi'd-dāri mişlehū deyyār
34. Siperüñ çarḥ-ı a' zama mānend
Qılıcuñ berq-i ḥāṭıf-ı qahhār
35. Qavsüne beñzeyeydi qavs-i kuzah
Olsa bārānı nāvek-i ḥün-bār
36. Tırüñ ol murğdur ki per açsa
Murğ-ı ' adūdur aña şikār

37. Görün ol ıutlı ıara ıağ kim
Leşker-i dîn idinmiş anı ıışâr
38. Hüsrevâ nîzeñ ol sûtündür kim
Üstüvâr anuñ ile mülk-i diyâr
39. Sensin ol şâh-ı velâyet kim
Saña kâfirdür eyleyen inkâr
40. Münker-i dîn ü devlete besdür
Naşş-ı kıatı' o tığ-i cevher-dâr
41. Ey Süleymân-ı 'ahd işigünde
Ben za'îfüm çü mür-ı bî-mıkdâr
42. Kıı keremden bu ben ğubâra nazâr
Hâk-ı pâyüne 'arz-ı hâlüm var
43. Bir gice h~âb-ı vađdet içre iken
Düşde gördüm ki cem' olup ahyâr
44. Tır yarağ ile ğit Hicâz'a diyü
Uyıkudan kıldılar beni bî-dâr
45. H~âb-ı zulmet irişdi revân
Çeşm-bend aldı 'aqla dığer bâr
46. Yine gördüm ki cem' olup ervâh
Baña bu remzi kıldılar tekrâr
47. Urup evc-i refî' a işâre-i ğayb
Remzi h~âba kııııdı çün işrâr
48. 'Aql-ı medhüş-ı bâde-i ğaflet
Cehl-i mestiydi olıban hüşyâr
49. Biraz itdi bu kâr içün tedbir
Kaldı hayrân olup kıatı nâ-çâr
50. Bu kez irdi yine hidâyet-i haķķ
'Aqla ilhâm olundu bu kâr
51. Geh Nihālî lisân-ı şî' rüñ ile
Şâha bu hâli eylegil iş'âr

52. Kim bu dem pâdiřâh işigünde
Kerem olmuş durur kemine ğubâr
53. şâh ihsâmı ile her yılda
Düzülür hacc için kıtâr u mehâr
54. Yük yük altun hazineden her sâl
Çekilür Mekke'ye nice ğar-vâr
55. Sen dağı dut yükün ol işikde
Râh-ı ğacca revân ola üştür-vâr
56. Ba' d-ez-ân ko du' â-yı devlet-i şâh
Dest-i ihlâř u řidk ber-midâr (?)
57. Tâ ki seyyâh-ı râh-ı Ğicâz
Ğâh gerd ü piyâde ğâh süvâr
58. Tâ çemende du' â için her şubġ
Baş açup el getüre serv ü çenâr
59. Tâ ki 'izz ü 'adû ola menķül
Devletün şâbit ola hem-çü ğaffâr
60. Her ki ğüyed ber-in du' â âmin
Ğâceteş yâ İlahî ğalk-ı ber-âr

Sonuç

Bu çalışmada divan edebiyatının sosyal hayatla ilişkili önemli türlerden olan bir arz-ı hâl örneği incelenmiştir. Söz konusu manzume, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesinde NEKTY03563 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan mecmûanın 121a-123a varakları arasında yer almaktadır. Nihâli mahlası ile yazılan şiirin Kanunî Sultan Süleyman'a sunulan bir şiir olmasından hareketle şairinin XVI. asırda yaşamış bir şair olduğu anlaşılmıştır. Kaynaklara göre bu yüzyılda Nihâli mahlası ile şiir yazan iki şair yaşamış olup her iki şairin de eserlerinin varlığına dair bilgi bulunmamaktadır. Bu şairlerden asıl adı Cafer Çelebi olan Nihâli, yaşadığı zaman dilimi itibarıyla Kanunî'nin devrine, Nihâli mahlasını kullanan diğer şaire nispeten daha yakın olduğundan şiirin Cafer Çelebi'ye ait olma ihtimali daha yüksektir.

Manzumenin başlığı "Kaside-i Mevlâna Nihâli Der-Vasf-ı Mekke Şerrefehallâh" olup başlık şiirin şairine, şekil, tür ve muhtevasına dair bilgiler içermektedir. 60 beyitlik bir kaside olan şiirde tam bir kasidede yer verilen "fahriye" ve "tegazzül" bölümleri bulunmamaktadır. Aruzun "fe' ilâtün mefâ' ilün fe' ilün" kalıbı ile yazılmış olup şair vezni kullanmada başarılıdır.

Kaside, muhteva bakımından dört bölümde incelenebilir. İlk bölüm kasidenin nesip bölümüdür. Bu bölümde şair, Mekke-i Mükerreme'yi övmüştür. Dolayısıyla bu bölüm divan edebiyatının yaygın türlerinden biri olan şehir şiirleri türünde değerlendirilebilir.

İkinci bölüm Kanunî Sultan Süleyman'ın övüldüğü methiye bölümü olup bu bölümde şair divan şiiri methiye geleneğine uygun olarak devrin padişahını oldukça mübalağalı ifadelerle methetmiştir.

Şiirin üçüncü bölümü aynı zamanda şiirin sebep-i telifi olarak da değerlendirebileceğimiz arz-ı hâl bölümüdür. Bu bölümde şair, öncelikle içinde bulunduğu durumu nakletmekte, hac ile ilgili gördüğü bir rüyayı anlatmaktadır. Nihâlî, nesip bölümünde methettiği Mekke'ye ve dolayısıyla hacca gitme talebini doğrudan padişaha bildirmekte ve padişahın ikram ve lütfunu beklediğini ifade etmektedir.

Şiirin son üç beyti kasidenin dua bölümü olup şair burada padişaha duada bulunarak şiirini bitirmiştir. Bu çalışma ile arz-ı hâl türüne bir metin daha kazandırılmış ve araştırmacıların istifadesine sunulmuştur.

Kaynakça

- Akbayar, N. (hzl.) (1996). *Mehmed Süreyyâ Sicill-i Osmanî*. C. 4. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Aydemir, Y. (2004). "Medhiye". *TDV İslam Ansiklopedisi*. Ankara: C 29, S. 410-411. TDV.
- Batıslam, H. D. (2008). Divanlardaki manzum 'arz-ı hâller. *Turkish Studies*, C: 3, S: 1, ss. 209-218.
- Batıslam, H. D. (2009). Şehir şiirleri ve Şeyhülislâm Yahyâ'nın Edirne gazelleri. *Atatürk Üniversitesi TAED*, 39, 483-498.
- Doğan, H. (2022). *Kâdı Mevlânâ Hasan ve divânı*, İstanbul: DBY Yayınları.
- İpekten, H., İsen, M. Toparlı, R. Okçu, N. Karabey, T. (1988). *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- İsen, M. (hzl.) (1998). *Şehî Bey tezkiresi*, Heşt-Behişt. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kaplan, Y. (2020). "Nihâlî, Cafer Çelebi", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/nihali-cafer-celebi> [Erişim Tarihi: 08. 07. 2022.].
- Kesik, B. (2020). "Nihâlî, Vekil Sinan-zâde Mehmed Nihâlî Efendi", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/nihali-vekil-sinanzade-mehmed-nihali>. [Erişim Tarihi: 09. 07. 2022.].
- Kılıç, F. (hzl.) (2010). *Âşık Çelebi, Meşâ'irü's-Şu'arâ-inceleme-metin*. C. 2. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- Özcan, A. (hzl.) (1989). *Nev'îzâde Atâî Şakaik-ı Nu'mâniye ve Zeyilleri-Hadaikü'l-Hakaik Fî Tekmileti's-Şakaik*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Sungurhan, A. (hzl.) (2017). *Kınalhzâde Hasan Çelebi, Tezkiretü's-Şu'arâ*. Ankara: Kültür Bakanlığı e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55834,kinalizade-hasan-celebipdf.pdf?o> [erişim tarihi: 12. 07. 2022].
- Yıldız, E. (2018). Klasik Türk edebiyatında şehir şiirleri ve Revânî'nin yayımlanmış divanı'nda yer almayan Medine kasidesi. *International Journal of Language Academy*, 6/2, 120-143.
- Yıldız, E. (2019). Küçük mesnevilerle yazılan arz-ı hâller. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi [ESTAD]*, 2/2, 988-1035.
- Yıldız, E. (2021). Kilisli Rıfkı'nın Kesdel, Tekfur ve Kızıldağ methiyeleri. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(4), 2144-2164.

Kasidesinin Tıpkıbasımı:

